

Te zgodbe niso le obnova, ampak še bolj kritika življenja, umetnost, ki pojasnjuje najvišje človeške zmožnosti in dolžnosti, razlaga zablode duha in pregrehe. Pisatelj stopa iz objektivnega ozadja v ospredje, razlaga in vrednoti. Umetnost naj predstavlja in poučuje, pravi na str. 170. Impresionizem je črpal vse razodetje, ki ga naj prinese umetnost, iz vdanosti naravi, iz pasivnega doživljanja, ki je podobno indijskemu panteizmu, Chestertonu veje iz gozdne pokrajine le stara paganska bridkost (157). Nova umetnost je prenesla poudarek od narave v aktivno voljo, od pasivnega doživljanja v aktivno, v pristno človeško, po čemer sega v duhovni svet. Voljo nove vsebine spremlja tudi volja zavestnega, smiselnega oblikovanja. Prej je bila oblika umetnosti le oblika življenja, kot je dostopno čustvu, sedaj je oblika zavesten napor pisateljevega duha in obvladanje snovi. Novo življenjsko čustvo želi močnejšo energijo. Zato si je izbral visoko napetost kriminalnih slučajev, kjer najmočnejši vzgoni gibljejo življenje človeka in malo opazne pregrehe dozore v zrele sadove propalosti. Napeto pričakovanje novel se razreši v osuplo strmenje na koncu: vse, kar se je zgodilo, ni tako, kot si misli naš tostransko pokvečeni razum in preskočna logika vsakdanjosti, ampak nekaj drugega, do česar seže le preprosto pojmovanje očeta Browna. Šele ob ponovnem branju opaziš vse skrite migljaje in kazalce v končno razrešitev. Obliko je treba opazovati v vseh podrobnostih, potem šele začutiš svojevrstno ugodje dobro preišljene zgradbe.

Presenetljivost detektivske zgodbe vlada tudi v elementih sloga in načinu gledanja. Metafore in podobe niso zrastle iz narave stvari, se ne vle-gajo mirno v okolico, bolj so podobne klovnu, ki sredi nevažnega pogovora napravi saltomortale. Vsa tako resna vsakdanjost je Chestertonu polna norčavosti, ker se ljudje ne zavedajo, kako sebe varajo (144). Pod varljivo površino je vse bolj enostavna resnica, pa smo zanjo že izgubili pravi pogled. Tako sega ta slog na eni strani v razumsko virtuoznost stavkov, polnih izzi-valne sile, ki z duhovito kretnjo družijo režeča nasprotja, na drugi v eno-stavno govorico mirne stvarnosti. Kljub vsemu se zdi, da priznani in duho-viti pisatelj bolj vzbuja začudenje kot občudovanje.

Dr. J. Šile

Iz sodobnega srbsko-hrvatskega književnega življenja (Misli, portreti in ocene)

4. Kratek pregled literarnih revij.

Preden bom skušal oceniti posamezne knjige in ob njih prikazati nekaj drobnih portretov sodobnih umetnikov, se mi zdi potrebno — radi informativnosti, ki je namen pričujočemu članku — ozreti se na literarne revije kot na organe, kjer se ustvarja sodobna književnost, ocenjuje in daje smer in vzdržava stik z bravci. Katere revije izhajajo na omenjenem področju in kakšne so, katere so vodilne in kaj vodijo, ter kakšno je razmerje provincije do literarnih središč, to so vprašanja, ki utegnejo tudi pri nas koga zanimati. Res je, da predvsem pri Srbih večina literarnih del izide

izven revijalnih objav, pa je vendarle revijalna ocena tista, ki regulira celotno književno življenje, mu daje znak sterilnosti ali borbenosti, ga drži v mejah organske umetnostne rasti ali pa ga tira v modno avanturo.

Hrvatski književni centrum Zagreb ima razmeroma mnogo literarnih revij, izmed katerih je mogoče najbolj reprezentativna — ne pravim: vodilna — »Hrvatska Revija«, ki jo izdaja Matica Hrvatska pod uredništvom Jurišićevim. Prav za prav ne zastopa nikake ostro določene smeri, gleda samo na kvaliteto, pa naj pride od katerekoli strani. Sicer se pa bolj kot z leposlovjem zalaga z eseji, članki in umetnostnimi in literarnimi kritikami. Za njo stoji elita sedanje, hrvatsko orientirane kulturne sredine. Društvo hrvatskih književnikov je do pred kratkim izdajalo »Savremenik«, ki je prešel v Begovićevo last in ga ureja Bonifačić, pa je prenehal potem, ko je večkrat menjal svojo obliko in značaj. Bil pa je na svojem kraju filiala romanskega kulturnega in literarnega vpliva v formatu in značaju »Weltliteratur«, sicer pa izraz naturalističnega meščanstva, koketirajoč z nadrealizmom in socialno levico. »Kolo hrvatskih književnika« izdaja »Hrvatsko Prosvjeto«, ki ji daje smer in ugled katoliški kritik Maraković, ki pa je kljub vsem naporom ne more spraviti na tako višino, kot bi mi želeli videti ta hrvatski pendant našemu Domu in svetu. Izrazito kat. literatura je v hrvatski javnosti še vedno inferiorna, kar je vsekakor znak lit. nekvalitete katoliško opredeljenih pisateljev, čeprav jim stoje tako blizu taki priznani pisatelji kot sta Nazor in Domjanić. V književnem pogledu pa je vsekakor prvovrstna, kar se ima zahvaliti uredniku Marakoviću, ki je mogoče najboljši in najresnejši hrvatski kritik (lani je prejel tudi nagrado zagrebške Jug. Akademije za zbirko svojih literarnih esejev). V tej zvezi moramo imenovati tudi novo revijo dona Šegvića »Hrvatska Smotra«, ki je začela letos izhajati v skromni revijalni obliki in hoče bolj publicistično podčrtavati predvsem desničarsko hrvatstvo ter je takoj ob početku zadela ob Krležo.

Te revije so — če jih že hočete imenovati z modno terminologijo — izraz meščanskega svetovnega nazora, v literaturi pa organske umetnostne evolucije iz hrvatske tradicije, dočim so danes najbolj številne in glasne one revije in revijice, ki so izraz modnih gesel socialne revolucije in trobentajo ponajveč iz tujih ust dogmo o proletarski umetnosti, ki je največkrat sentimentalno psevdoproletarska, romantična v svojem nasilnem naturalizmu, mlada v svoji umišljeni pozi. To so neaklimatizirane filialke ameriške in novoruske centrale v srednjeevropski redakciji, ki imajo to dobro, da so staro samovšečno pocingljanje vrgli iz mrtvila in so res izraz nekega sodobnega svetovnega pokreta, in sicer najbolj modnega med njimi. To pa je tudi vzrok njihove slabosti, ker so namreč često le naučena tuja fraza. Razen tega žive v zmotnem prepričanju, da je že sama naturalistična banalnost in socialen protest zadosten, da, celo edini pogoj za umetnostno vrednost sodobnega leposlovja. Zopet enkrat se v njih pravovernost pisateljev sodi samo po vsebini, ki je tudi edina umetnostna vrednota, in se zato njih kritični principi prav v ničemer ne ločijo n. pr. od kritičnega načela Mahničiča, ki bi mu sicer prav ti ljudje, dasi se po metodi nič ne ločijo od njega, gotovo vzdeli epiteton »literarnega banavza«. Njim pa je prav

tako dogmatično usmerjeni Sinclair nedvomno vzor sodobnega proletarskega kritika, sicer bi ga gotovo ne izdali (Zlatni lanac) in ne prevzeli kot program. Tako je v teh revijah toliko napadanemu idealističnemu dogmatizmu protipostavljen socialistični dogmatizem, ki mu je umetnost tudi samo agitatorsko sredstvo.

A dejstvo je, da je ta materialistični duhovni tok v zagrebškem literarnem življenju vodilen, najjačji in tudi najbolj aktiven, pa tudi najbolj mlad in — nedozorel, čeprav se k njemu nagibajo najmočnejši umetniški temperamenti sodobne hrvatske književnosti. Ker so ti umetniki v osnovi proti umetnosti sploh, in se bore le za življenjski uspeh, njihove revije in glasila nimajo oblike artistskih albumov, ampak kolporterski značaj brošur po »grošu«. »Književnik«, ki ga ureja Durman, je sicer socialistično orientiran, pa je obdržal še povsem revijalno obliko in je tudi sicer na prehodu med obema skupinama, med socialistično in proletarsko, med katerima je mogoče večja razlika kot se komu zdi. Na samem levem krilu se bori Galogaža z »Literaturo«, najrajši z evropskimi proletarskimi literarnimi in slikarskimi avtoritetami, ki jih z velikim uspehom popularizira med novo generacijo. Froll se je nagnil še bolj na levo in zavpil »Signale« za novo proletarsko orientacijo kmeta in pomeni njegov list z ozirom na sotrudnike in vrednost prispevkov — borbo najmlajših, ki so morda šele pravkar stopili v življenje z gimnazijskih klopi. Ta revolucionarna lit. je v zelo ozki notranji zvezi z deklamatoričnimi plakati in sploh z likovno umetnostjo, in tako se je zgodilo, da najnovejši glasili tega proletarskega stila izdajata dva slikarja, in sicer Tiljak »Kulturo« in Hegedušić v družbi z Drainovićem »Savremeno stvarnost«, ki jo podpirajo Krleža, Cesarec, Simić in drugi renomirani pisatelji, sicer pa je v stilu in borbi, kot ga je v Zagrebu uvel Galogaža ob beograjskih zgledih. Med temi najnovejšimi »borbenimi tolkači« bi lahko imenovali tudi osebno glasilo Save Štedimlje »Krug«, kjer se ta naivno samozavestni, za vsako silo polemik vredno uvršča med tisto psevdoproletarske pisatelje, proti katerim se sicer z vso papirnato brezobzirnostjo bori. Ob teh skrajnih levičarjih bi tudi lahko imenoval K. Mesarićev »Vidik« in »Socijalno misao« Kusa in Adžije, ki sta sicer socialdemokratski glasili in se celo večkrat najdejo s prejšnjimi v medsebojni borbi.

Ob teh revijah, ki dajejo pravo barvo Zagrebu, izhaja tam še več revij, ki bi jih bilo treba imenovati, tako Čurčinovo »Novo Evropo« kot elitno publicistično glasilo hrvatskih jugoslovensko grupiranih intelektualcev itd. ter več družinskih listov kot »Obitelj« in »Mladost« v izdanju Društva svetega Jeronima itd. itd. z umetniško neambicioznim čtivom. Na vsak način pa moram imenovati bibliografski mesečnik »Književni život« kot pomagalo za sodobno orientacijo v književni in revijalni produkciji, kakor tudi Binozino izdajateljsko reklamo »15 dana«.

Hrvatske revije izhajajo skoraj vse v Zagrebu in le malo jih izhaja v provinciji. Tako Dubrovnik in Split nimata nobene pomembnejše revije (Omiška »Jadranska Vila«) kot jo ima Šibenik (Dulibićeva »Socijalna revija«, ki pogosto prinaša prevode iz naše literature — »Dumo«, »Hlapca Jerneja« itd.), Makarska (frančiškanska Nova revija, ki poleg dobrih esejev

prinaša tudi leposlovje) ali Banjaluka (Književna Krajina, ki je bila nekako uradno literarno glasilo banovine). Tudi Subotica ima svoj »Književni sever«, ki pa postaja vsebolj folklorističnega in znanstvenega značaja. Sarajevo pa ima poleg lepo urejevanega »Pregleda«, ki ga zalaga agilno Društvo sarajevskih književnika, še nekaj muslimanskih revij, če se ne motim »Naš Behar« (Nametak) in »Mlada Bosna«, če ni prenehala. Vse te revije imajo poleg lokalne vrednosti tudi splošni značaj, kajti vanje pišejo najrazličnejši literati tudi iz drugih okolišev, in kdor hoče zasledovati srbskohrvatski literarni razvoj, jih ne sme omalovaževati in podcenjevati. (Dalje)

Tine Debeljak

ZAPISKI

Papini o Dantejevi sodobnosti

Najnovejša knjiga Giovannija Papinija se imenuje »Dante vivo« (Firenze 1935 — Libreria Editrice Fiorentina). V nji tolmači pisatelj, ki nam je že prej raztolmačil življenje Kristovo in Avguštinovo, pojav tistega, ki po pravici nosi naslov »l'altissimo poeta«. — Svojo knjigo je razdelil na pet delov: prolegomena — življenje — duša — delo — usoda; skušal je torej zajeti pojav Danteja kar moči vsestransko, tolmačil ga je pa, kakor pravi sam v predgovoru, kot katolik, kot umetnik in kot florentinec (ta tri svojstva mora — po Papinijevem mnenju — imeti, kdor hoče Danteja dodobra umeti). Ne bomo razpravljali o nedvomnih odlikah novega Papinijevega dela, tudi ne bomo naštevali njegovih — sicer itak že iz drugih knjig znanih in slavni — nedostatkov. Zanima nas tu v glavnem, kar pravi duhoviti pisatelj o sodobnosti svojega junaka:

»... Seveda ni vse živo in sodobno v njem, kakor, na priliko, ni vse živo in sodobno v Tolstem, ki je vendar umrl za naših dni. Pa so vendar le nekatere bistvene prvine dantejevskega duha v toliki meri sodobne, da jih imamo še danes za na bodočnost se nanašajoča pričakovanja in smotre.

»... Ozrmo se na sodobne katolike in splošno na kristjane, ki čezdalje bolj čutijo potrebo, da se religiozno življenje ne poniža v preprosto mehniko pobožnosti. Pri vseh njih naletimo, v polnem dvajsetem stoletju, na iste težnje in upanja, kakor pri Danteju. Omenim samo dve. — Najprej njegov gnev zaradi prevelike veljave politične plati v življenju Cerkve in zaradi križanja med gospodarsko delavnostjo in duhovniškimi poslanstvom. Sodobni katoliki se upirajo, prav tako kakor Dante, politikujočemu duhovnu in duhovnu trgovcu. Preverjeni so, da je Cerkev v bistvu duhovna družba z nadnaravnimi smotri in da se mora zategadelj izogibati, v kolikor to dopuščajo socialne vezi in zgodovinski pripetljaji, slehernemu direktnemu ali indirektnemu vmešavanju v politične vlade...

»Še na drug način je naš Dante, v kolikor je katolik, posebno sodoben. Kakor bomo še videli, je pričakoval prihoda Tretje Osebe, ki naj bi zapodila nazaj v pekel vsako obliko pohlepnosti in zlega poželenja. Bil je, nazadnje, čeprav pod »tenčico čudnih verzov«, previden in samosvoj učenec

Iz sodobnega srbsko-hrvatskega književnega življenja (Misi, portreti in ocene)

Srbsko revijalno življenje ni tako bogato, ker se pri njih v veliki meri vsi kulturni — tudi literarni — problemi rešujejo v dnevnem časopisju, v tako zvanih večče insceniranih lit. aferah in anketah, ki so na dnevnem redu in niso v stvari nič drugega kot lahek način, da se neka pisateljska imena popularizirajo. Saj je zanimivo že samo to, da urednik centralne književne revije največ svojih književnih ocen ne tiska v svojem glasilu ampak v Politiki. Tudi je zanimivo za srbske revije, da jih ne izdajajo kake književne skupine in literarna društva (razen Matice Srbske), ampak privatniki, ki so največkrat uredniki in lastniki obenem; ti samo odkupujejo prispevke, ki jim jih pošiljajo od vsepovsod. O kakih kompaktnih literarnih družinah, kot je to n. pr. pri nas, pri Srbih ne moremo govoriti. Tam družijo sodelavce največkrat le renome revije, urednikova osebnost ali pa čisto navadno trgovsko razmerje: prispevek je bil poslan slučajno tej in tej reviji in kupljen, brez ozira, kateri skupini sicer pripada avtor. Več vezi vsaj na splošno ne veže sodelavcev, razen morda pri najmlajših avtorjih, ki žele nastopati skupno, ker sicer bi se pojedinci nikdar ne pojavili na literarni areni.

Najstarejša srbska književna revija, ki še danes ne samo redno, ampak tudi v najlepši obliki izhaja, je organ stare Matice Srbske in tudi še danes prihaja iz zibelke vsega srbskega književnega življenja, iz vojvodinskega Novega Sada. To je »Letopis Matice Srbske«, ki je letos stopil v 105. leto pod uredništvom dr. Milutinovića s programom, »da potpomogne izgradjenje jedinstvene jugoslovenske kulture ukidajući postepeno sve plemenske pregrade u duhovnom životu naše nacije« ter vabi v svoj krog vsakogar, kdor ima kaj povedati, »naj bo mlad ali star, moderen ali konservativen«. Že v teh besedah je dovolj jasno izražen njegov eklekticizem kot program in njegova neborbenost in neprožnost, in zato tudi živi skoraj od samih znanstvenih razprav in estetičnih kramljanj Marka Cara. Prav v zadnjih letih po strastnih borbah v Matici sami se je odprla revija tudi mladini, vendar pa ti sodelavci niso pomembni ter revija ni mogla doseči renomeja centralne srbske revije, kakor bi ga po svojem poreklu zaslužila in morala imeti, ampak je le bolj lokalnega, vojvodinskega značaja. Po tradiciji polpreteklega decenija smatrajo Srbi za osrednjo svojo književno revijo — oziroma jugoslovansko sploh — beograjski »Srpski Književni Glasnik«, ki je bil zdaj v rokah Bogdanovića. Sicer še dolgo nima take preteklosti kot Letopis (lani je praznoval 50 letni jubilej), pa ima za seboj Popovića in Skerlića, zlasti poslednjega, v čigar rokah je v resnici bil centralni organ srbskega realizma in generacije tik pred vojno, in je tedaj res predstavljal najjače kritično glasilo jugoslovanskega juga, za katerega književno in politično zedinjenje se je boril. Ta tradicija mu še sedaj daje renomé, tako nekako kot Ljubljanskemu Zvonu tradicija Levca in Aškerca. Zdaj mu to mesto nekateri odrekajo. Srpski Književni Glasnik je v stvari magazin vseh kulturnih problemov, ki zanimajo izobraženca, od filozofije, literature do no-

tranje in zunanje politike ter gospodarskih člankov (celo o železniških mrežah itd.). Le tako je mogoče, da redno izhaja vsakih 14 dni in ostane vedno aktualen, kljub temu, da članki niso vedno najboljše izbrani, in si pomaga s prevodi. S tem pa se zelo približa nalogi dnevnega časopisja in je neka notranja zveza v tem, da urednik revije piše ocene v dnevnik in urednik dnevnika svoje uvodnike v revijo. Zaradi aktualnosti in hitrega registriranja vseh književnih in kulturnih novitet se često književna kritika omejuje samo na kratke referate, samo ob pomembnejših pojavih se oficialni kritik s francosko kozerijo široko razpiše. Ta način pisanja ocen, ki ga prakticira ta revija, je zelo različen od našega nemškega kondenziranega in rekel bi, da je tudi boljši, samo če bi ta šola ne imela za posledico vse polno frazastih besednih limonad, ki jih je srbska kritika polna. Srpski Književni Glasnik je odprt vsaki kvaliteti in Bogdanović, ki je eden najboljših sodobnih realistično orientiranih kritikov, je hotel dati reviji novega pogona, zato se nagiba na levo, vendar pa ne v toliko, da bi mlade brez-pogojno pridobil, ampak so ga celo zaradi kompromisarstva zapustili (Djonović, Kukulj in tovariši), nasprotno pa so se prav zaradi tega koketiranja starejši nad njim razočarali (anketa v Pravdi). Danes je revija, če že ne v krizi, vsaj problematična z ozirom na avtoriteto, s katero nastopa, dasi zbira v svoj krog še vedno najboljše srbske pisatelje. — Druga, bolj literarna beograjska revija pa je »Misao«, ki jo izdaja in ureja znani pesnik in kritik Živojinović (alias Massuka). Je na visokem umetniškem nivoju in prav zato mogoče včasih preveč akademska, artistična, vsekakor pa včasih bolj klena kot Glasnik. Pri njej pogrešam samo prožnosti in mladosti, ki bi parnasovski esteticizem in romantiko nadomestila z življenjsko stvarnostjo. — Vse te tri revije so urejene po istem principu francoskih revij in bi bilo mogoče nekaj resnice v tejle razpredelbi, da je Glasnik najaktualnejši, Misao najbolj literarna in Letopis najbolj znanstven.

Svoj čas je napovedovala novo življenje v smislu proletarske umetnosti, kakor sem jo opisal zgoraj, »Nova literatura«, ki je prenehala in so njeni pokretači zavzeli vidno oziroma prvo mesto med sodobnimi založbami s knjižnimi izdajami najboljših svetovnih del tega svetovnega pokreta z zbirko »Nolit«, ki vzgaja vso srbsko javnost v smislu te naturalistične filozofije. Borbeni izraz te ideologije je predstavljal tudi Gligorevićev »Savremeni Pregled«, ki ne izhaja več, in »Stožer« (Popović), ki zopet izhaja. Zdaj so take vrste beograjski listi bolj v propadanju, v kolikor sploh niso prenehali, zdi se mi pod silo razmer, pa tudi, ker so njih predstavniki zavzeli že vsebolj vidne pozicije in začeli z aktivnostjo v večjem stilu, kot sem omenil. Borbenost pa se je prenesla v zagrebško časopisje in pljuska že tudi k nam (Kreftova »Književnost«). Nadrealisti imajo svoje glasilo v »Nadrealizem nekad i sad«, sicer pa tudi oni izdajajo knjižno svoje programatične stvari pod imenom književne skupine »Jato«. Sploh se srbsko književno življenje razvija v knjižnih izdanjih, revije so samo publicistično in polemično spremstvo knjižne produkcije prav tako kot dnevno časopisje. Prepričan sem, da je še kakšna tovrstna revija, ki je pa nisem imel v rokah. Imenoval bi samo še »Život i rad«, nekakšen družinski list z literarno

kritičnim pregledom (za slov. stvari Borko), »Venac«, ki ga izdaja bivši ban J. Živanović in je nekak srbski Mentor, šola za mlade literate (v njem prevod Finžgarjevega Pod svobodnim solncem) in je važen zaradi uredniških kritik, ter mogoče še »Narodno obrano« zaradi kritik V. Vujića, in najnovejšo krščansko revijo »Put«, podobno nekako našemu »Času«, ki naj bi pripravljala pot »kristološkemu nacionalizmu kot predhodniku vsečlovečanstva v Bogu-človeku«.

Pač pa ima provincija precej dobrih časopisov, ki jih moramo imeti v evidenci, in to zlasti že imenovani Letopis ter revije v mešanih srbsko-hrvatskih teritorijih, ki sem jih navedel že prej. Poleg teh pa še skopljanski »Južni pregled«, ki v rokah emigranta Rusa dobro reprezentira makedonsko kulturno življenje, cetinjski »Zapisi« z regionalno folklorističnim znanstvom in Vukičevićovo lit. kritiko in lokalnimi modernimi pesniki, ki so pa prišli do kompaktnega izraza šele v nikšičkem »Razvršju« (uredn. Cerović in Radović). List je sicer prenehal, a se v najkrajšem času pojavi v novi obliki kot nova črnogorska revija »Valjci«, urejevana v smislu proletarskega dialektičnega materializma, v kolikor so o kaki osnovni idejni podlagi more govoriti. Poleg teh važnih revij imajo posamezna mesta na deželi še svoje prav lokalne lističe z začetniškimi tendencami, tako Smederevo, Čačak itd. Sicer pa so glasniki lokalne lit. produkcije lokalni tedniki z dobro urejevanimi lit. rubrikami (Zeta v Podgorici itd.). (Dalje)

Tine Debeljak

GLEDALIŠČE

Ljubljanska drama v sezoni 1952/53

Položaj našega gledališča trenutno ni lahek. Zadnji čas so zopet stopila v ospredje vprašanja gospodarskega značaja in čuli so se glasovi, da je zaradi tega v nevarnosti obstoj gledališča sploh, v kolikor je to — kakor vse kulturno udejstvovanje — odvisno od gospodarskih pogojev. Navajalo se je v glavnem, da je treba med vzroke te krize šteti zlasti na minimum zmanjšani državni kredit in pa slab obisk gledališča od strani publike. Vse to, zlasti prvo, je gospodarsko važno dejstvo, katerega ni mogoče zanikati. Slab obisk predstav pa ni samo posledica težke sodobne gospodarske stiske, ki obupno mori zlasti za kulturo dovtetne ljudi, marveč je v tem treba videti tudi odtujenost in hladnost občinstva do gledališča iz vzrokov, zaradi katerih naša kritika že nekaj let neprestano govori tudi o umetniški krizi gledališča. Gospodarska kriza se je umetniški le pridružila; ni pa mogoče zapirati oči pred dejstvi, ki so nam vsem znana.

Gledališkega poročevalca more vrhu tega zaradi njegovih umetnostnih vidikov zanimati tudi gospodarsko vprašanje samo v toliko, v kolikor je umetnostna stran z njim neposredno v zvezi. Seveda je treba priznati, da niso samo gospodarske osnove — kakor so že dobre ali slabe — vzrok morebitnega umetniškega podviga ali pa krize, marveč je tudi nasprotno